

Dergiler ve Kitaplar

Ankara Üniversitesi Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi dergisi:

Ankara'da henüz daha bir üniversitenin resmen kurulmuş olduğunu bilmiyoruz. Ancak yakında kurulması beklenen bir üniversitenin şimdiki halde Hukuk ve Dil - Tarih Fakülteleri var. Son zamanlarda açılan Fen Fakültesi belki Ziraat Enstitüsü ile beraber Türkiyede yeni bir üniversitenin teşekkülü candan beklenecek hâdiselerdendir. Vaktiyle M. İzzetin ve Ziyaeddin Fahri'nin birkaç makaleye mevzu edindikleri bu "fikirde merkezci olmayış" meselesi bu vesile ile yeniden ele alınmağa değer. Gerçekten Fransa gibi, birçok üniversiteleri bulunduğu halde bütün fikir canlılığını Sorbonne'de toplamış olan memleketler karşısında her büyük şehirde ayrı bir fikir ocağı, ayrı bir fikir ananesi olan İngiltere, Almanya gibi memleketleri örnek almak daha elverişli olduğu muhakkaktır. Nitekim tarihimizde (hele Selçuk devrinde) Anadolu şehirlerinden bir çoğunda büyük âlimler yetiştirmiş olan ayrı ayrı medreseler vardı. Osmanlı devri kuvvetlerini İstanbulda toplamış olmasına rağmen, yakın zamanlara kadar Selânik ve Konya hukuk mektepleri, bir Şam tıbbiyesi İstanbul dışında da fikir faaliyeti olduğunu göstermektedir. Bununla beraber bu tarzda universitaire kuruluşların sayısını çoğaltmak ve memleketin her köşesinde bir Üniversite açmak fikrini mücerret olarak düşünmemelidir. Bu mesele herşeyden önce nüfus sıklığı, mıntaka ihtiyaçları ve morfolojik kifayet ile ilgilidir. Bunlardan başka bazı şehirlerin fikir ananesine elverişli olmaları ve başlı başına bir medreseyi besleyecek kadar kuvvetli fikir hayatının olmasını da hesaba katmalıdır.

Ankara Dil - Tarih ve Coğrafya Dergisinde Sosyoloji meselelerine de büyük bir yer ayrıldığı görülüyor. Profesör Ş. A. Kansu'nun Anadolu Türk mütefekkirlerinin coğrafi yayılışı üzerine bir araştırma Profesör Eberhard'ın "Toba'lar etnik bakımdan hangi zümreye girer?", Doçent Behice Boran'ın "Sosyal evrim meselesi" ile "Sosyoloji anlayışında ikilik", Profesör Ruben'in "Hind'de köy ve şehir", Asistan Z. S. Eglar'ın (İptidâî cemiyet-

lerde edebî şekillerin işlevi), Profesör Reuter'in "şehirlerimizin gelişme problemleri", ilâh. makaleleri dergide sosyolojik araştırmaların ihmal edilmeyecek kadar geniş bir yer tuttuğunu gösterir.

Bunlar arasında en çok üzerinde durulmaya değer makaleler Behice Boran'ın "Sosyal evrim meselesi" ile Sosyoloji Dergisi hakkındaki tenkidi makaledir. Muharrir birinci yazısında çok mühim bir meseleye dokunuyor. Fakat bu meseleyi - hele içine aldığı karışık birçok bahisleri - altı yedi sahifede toplamak zorunda olduğu için bunlardan çoğuna yalnızca dokunarak geçmeye mecbur oluyor. Bu makalede **tekâmül** ve **terakki** fikirleri inceleniyor. Bununla beraber tekâmül (evrim) fikrinin eski türkçedeki "kemal", "mükemmel" kelimeleriyle karışmasına rağmen mükelleşmeyle bir alâkası olmadığı pek sarîh olarak gösterilmiş görünmüyor. Muharrir tekâmül hakkındaki muhtelif görüşleri tenkit ettikten sonra, bu sahada objektif bir miyar olarak yalnızca insanla tabiat arasındaki münasebette vasıta olan âletlerin yani teknik'in gelişmesi ve kuvvetlenmesini alabileceğimiz ve bu esasa göre bir içtimaî evrimden bahsedileceği neticesine varıyor. Bu fikre iştirak etmemek kabil değil. Şu kadar ki, tekniğin neden geliştiğini izah etmek lâzımgelince, muharrir aynı derecede vazih görünmüyor. İnsan cemiyetlerinde tekniğin yüzlerce asır büyük bir ilerleme göstermediği halde son asırlarda bazı hususî şartlar altında birden büyük bir hamle yapması aynı fikirle anlaşılabilir. Çünkü muharrire göre "insanın âlet yapma ve kullanma faaliyetinin böyle inkişaf eden bir seyir göstermesi ise insanın **biyolojik** yapısı, tekâmülü ile zah edilebilir... İnsanın sinir sisteminin, bilhassa dımağın tekâmülü, lisan faaliyetlerini mümkün kılan **biyolojik** şartların insanlarda teşekkülü, âlet yapma ve kullanma faaliyetlerini biriken bir faaliyet haline koymuştur. İnsanın **biyolojik** yapısı ve vasıfları dolayısıyla âlet yapma faaliyeti insiyaki bir faaliyet olmaktan kurtularak inkişaf eden bir faaliyet olmuştur... Hulâsa bu faaliyetin insanlarda bu vasıfları haiz olması da insanın **biyolojik** tekâmülü ve bu tekâmül neticesinde meydana gelen **biyolojik** yapısı ile izah edilir." [Sayı 2. S. 62. 1942] Bu satırlar gösteriyor ki, muharrire göre teknik tekâmülün esaslı âmli biyolojiktir. İnsan zekâsının, insan elinin hayvandan farklı oluşu tabiatın esaslı inkılâplarından biri olduğu muhakkaktır. Fakat nasıl oluyor da yüzlerce asır yıkıcı iktisat devresinde

kalan insanlık kısa bir zamanda birdenbire büyük endüstri şekline geçti. Hasılı bütün mesele insanı hayvandan ayıran farkları göstermekte değil, fakat insaslığın içindeki içtimâî evrimleri ve bunların temeli olan istihsal evrimini aydınlatmaktadır. Ateşin icadı, toprağa yerleşme, köleliğin doğuşu, makinenin icadı, ilâh... gibi hâdiselerde muhtelif inkılâp safhalarını gördüğümüz bu tekâmül acaba yalnızca insan ve hayvanın farkını teşkil eden ilk biyolojik âmillerle izah edilebilir mi? İnsanın biyolojik (veya başka deyimle antropolojik tekâmülü) ile sosyolojik tekâmülü muvazî midir? Daha açık söyliyeyim: sosyolojik tekâmüle biyolojik tekâmülün fonksiyonu diyebilir miyiz? Öyle görülüyor ki, iptidâî dediğimiz cemiyetlerden birçoğunun biyolojik teşekkülü ile ileri cemiyetlerin biyolojik teşekkülleri arasında büyük bir fark yoktur. Kaldı ki, bugünkü Avrupalıların yakın cedlerinin çok iptidâî olduklarını, hattâ bir kısmının (Korsikalılar, basque'lar ilâh...) hâlâ iptidâîliklerini sakladıkları ve kendi komşuları olan öteki Avrupalılardan biyolojik bakımdan hiç de farklı olmadıkları görülmektedir. Şu halde mesele tekniği meydana getiren ilk âmili bulmakla kalmıyor, onu ilerleten, başka deyimle "medeniyetin yürüyüşü" nü izah eden ikinci âmilleri meydana çıkarmak lâzımgeliyor. İptidâî cemiyetlerin teknik gerilikleri onların yüksek istihsal ihtiyacında olmamalarında, yani başka cemiyetlerle münasebet şekillerinin çok mahdut olmasında gibi görünüyor. Nitekim münasebetler sistemi inkişaf ettikçe, yani zümrelerin göçleri, değişimleri onları birbirine bağlamak suretiyle cemiyetler arası münasebetler sistemi büyüdükçe sarfedilenden fazla istihsal, mübadele için istihsal bir mecburiyet olacak, bunun neticesinde de istihsal vasıtalarını kuvvetlendirmek içtimâî zarureti meydana çıkacaktır.

Bayan Behice Boran aynı meseleye "Sosyoloji Dergisine dair tenkit" inde tekrar dönüyor ve meseleyi derisleştirmeden yalnız burada bahsettiğimiz makalesini işaret ederek geçiyor. Bu tenkit başlı başına objektif ve ilmî tahlilin mükemmel bir örneğidir. Ve bu sırf "dergi" nin fikirlerine iştirak ettiği veya oradaki en karakteristik noktaları belirttiği için değil, aynı zamanda **dergi**'nin bazı zaafalarını da gösterdiği ve vuzuhsuz kalan noktalar üzerinde - ilmî bir lisanla - durduğu içindir. Gerçekten **dergi**'de neşredilmiş olan tercümelerde tam ve sistemli bir intihap fikri hâkim değildir. Amerikan sosyolojisinin şimdye kadar Türkiyede

en az bilinen bir yol olması böyle bir intihap için kâfi sebep olamaz. Hiç değilse bu tercümelerin başına derginin kendi mütalâasını katması lâzımgelirdi. Muharrirler arasında tam bir fikir birliği olmadığı için münekkidin başka yazılar hakkındaki görüşlerine temas etmiyeceğim. Monografik anket cedvelleri Le Play mektebine meylî olan, fakat tamamıyla o mektebe mal edilemeyecek iki Fransız sosyologunun köy monografisi cedvellerinden alınmıştır. Talebe tarafından yapılan çalışmaların bütün répercussion'ları hesaba katmadığı için izah edici olmaktan ziyade henüz tavsîf safhasında kaldığı doğrudur. (1) İlerde daha zengin malzemeyle izah teşebbüslerine girişilebilir.

Münekkit birinci makaledeki "her cemiyet yalnız başına iktisat olamayacağı gibi, yalnız başına devlet de olamaz" fikrine itiraz ediyor. Münekkidin fikrince işin organize olması mutlaka siyasî organizasyonun, devletin olması demek değildir. Hulâsa iktisadî organizasyon ile devlet birbirine karıştırmamalıdır. Vakıa bir şirket, bir trust veya fabrikada iktisadî organizasyon olduğu halde devlet yoktur. Veya "iptidaî cemiyetlerde iş organizadır, fakat bu devlet organizasyonu değildir."

Siyasî egemenliğin iptidaî cemiyetlerde belirmemiş olduğu tezi vakıa çok müdafaa edilmiştir. Bununla beraber en iptidaî cemiyetlerde bile yaygın bir halde egemenliğin bulunduğu, savaş ve barışların yapıldığı, cezaların ihtiyarlar tarafından verildiğini ve aynı cemiyetlerde meyva toplama veya hasat âyinlerinin organize olduğu görülüyor. Şirketler, fabrikalar, ilâh. gibi kuruluşlar ancak muayyen bir cemiyet içinde, o cemiyetin sınıf düzenine göre vücut bulmuş siyasî organizasyonu içinde meydana gelirler. Eğer bir küçük kabile bütün cemiyetlerden ayrı olarak (ve kendi içinden tâlî bir zümre bulunmadan) iktisadî faaliyeti ni organize etmişse, - bu organizasyon ister dinî tasavvurlarla ifade edilsin, ister lâik bir karakter almış olsun - orada mutlaka küçük mıkyaasta bir devletten bahsetmek lâzımgelir.

Devletin bir **emirler ve nehiler** sistemi halinde ifadesi onun iktisadî, siyasî faaliyeti temsil etmesi bakımından bütün içtimaî hayatı ifade etmesi demektir. Öyleyse bu târif sırf devlete mahsus bir târif olmaktan ziyade, devletin "içtimaî" yi ifade etmesi bakımın-

(1) Talebeden bir kısmının cezaevlerine dair yaptıkları çalışma münekkidin dediği gibi Le play metoduna göre hazırlanmış değildir.

dan verilmiş olan générique bir tarifidir. Nitekim dinî inanlar ve ahlâkî kaideler de aynı suretle tarif edilebilirler. Şu kadar var ki, dinî inanlar bütün cemiyet hayatının muayyen bir işleyiş safhasındaki tasavuru olduğu için siyasî ile karşılaşamaz. Fakat onun bir devresini teşkil ederler. Meselâ iptidai cemiyetlerde dinî yasaklarla birlikte dinî bir siyasî iktidardan bahsedilebildiği gibi, ilerlemiş cemiyetlerde rasyonel yasaklarla birlikte lâik bir siyasî iktidardan bahsedilebilir.

“Dergi” nin ilk makalesinde sosyal değişme sebepleri olarak ileri sürülen ırkçı, coğrafyacı ve demografyacı görüşler tenkit edildikten sonra sosyal değişmenin bâriz alâmeti teknik inkişaf olduğu gösterilmiş, fakat teknik inkişafın neden ileri geldiğini anlayabilmek için mutlaka cemiyetler arasındaki münasebet sistemine yani mübadeleye bakmak lâzımgeldiği söylenmiştir. Burada mübadeleden, “serbest mübadeleciler”in anladıkları mânâda müstakil bir hâdise değil, fakat istihsal vetiresiyle birlikte düşünülmesi zarurî olan sosyal bir hâdise anlaşılmalıdır. Aksi takdirde klâsik iktisadın düşmüş olduğu hataları tekrar etmek lâzımgelcektir. İstihsal - mübadele vetiresinde mübadele mefhumunu yalnızca mal değiştirmek değil, çok geniş mânasiyle almalıdır. Bu mânâda anlaşılmıyan bir cemiyet tasavvuru bizi kapalı cemiyet, kendi kendine yetme (autarchie) fikirlerine kadar götürülebilir ki, böyle bir görüşe münekkidin iştirak edeceğini tahmin etmiyoruz. Bu meseleye dair düşündüklerimizi başka vesilelerle de söylemiştim. (İnsan mecmuası: Medeniyetin yürüyüşü. Sayı 3, 1938) - Umumî İctima'ivat, 1931 - İnsan mecmuası: İsmail Hüsrevle münakaşalar, 1939)

Münekkit, makalenin ağırlık merkezini teşkil eden diğer bir kaç noktayı (meselâ değerlerin doğuşu - Ahlâk ve sosyoloji mü-mesebeti. ilâh...) üzerinde durmuyor. İhtimal kâfi derecede vazih bulmadığı veya karışık olduğunu söylediği noktalar bunlardır. Başlı başına birer tetkik konusu teşkil eden bu meselelere başka nüshalarda tekrar döneceğiz.

Niyazi Berkes'in “İctimai doktrinler tarihi” hakkındaki tenkidi objektif olmaktan hayli uzak görünüyor. Her tarafı tenakuzlar ve vuzuhsuzluklarla dolu olan bu tenkidin ilmî bir mecmuada nesredilmeyecek kadar lâûbali olduğunu da ilâve etmeliyiz. Kitabın fihristinde tertip yanlısı olarak “antromorfik” diye dizilmiş olan “antropolojik cemiyet nazariyesi”ne asıl eserde

doğru adıyla otuz sahifelik bir yer verilmişken bundan hata diye bahsetmek başka türlü tavsif edilemez. Eflâtun'un mesleğini izah ederken kendisinin mazideki cemiyeti ihya etmek istediği için mürteci, fakat bunu cemiyeti değiştirmek suretiyle tatbika kalktığı için ihtilâci diye tavsif edilmesini garip buluyor. Bilhassa hayatının son kısmında siyasî fikirlerinin mutedilleşmesinden dolayı yalnızca 'reformist' olduğunu söylediğimiz zaman hayrete düşüyor. Sosyoloji doktrinlerini anlatırken bunların mânâcı, maddeci ve eklektik olarak ayrılmasını indî bulan münekkitt ihtimal böyle bir tasnife başka bir el kitabında rastlamamıştır. Fakat aynı tasnifi 1931 de neşredilen umumî içtimaiyat, 1933 de çıkan "Telifçiliğin tenakuzleri" nde yapmış olduğumu hatırlatmalıyım. Eseri beğenmemek için her vesileden istifade eden ve iktisadî hâdiselerle fikrî hayat arasındaki münasebeti gösteren kısımları basit marxiste vulgarasatîon'u diye adlandırmadan çekinmeyen genç yazıcı, kitabın kendi metoduna her yerde aynı suretle sadık olmadığını ve başta vaadettiği sosyolojik izahı sonraları terkederek, yalnızca nazariyelerin içine daldığını söylemekte haklıdır. Şüphesiz kitabın bazan eksik, bazan çok mufassal yerleri vardır. Son devirler için ilâveler yapmak lâzımdır. Pek fena şartlar altında basılmış olması bazı tertip yanlışlıklarıyla çıkmasına sebep olmuştur. (Bu tenkide dair bir cevap geçen sene "Değirmen" mecmuasında Naci Baysal tarafından neşredilmişti) Kitabın yeni tab'ında bu noktaları hesaba katmaya çalışacağımızı ve anlamadığı cihetleri daha iyi aydınlatacağımızı eski talebemize vaatmeyi bir vazife biliriz.

Emile Durkheim: İçtimaiyat usulünün kaideleri — Çeviren: Selmin Evrim - İstanbul 1943.

Bayan Selmin Evrim'in bundan birkaç sene önce "Yeni Adam" mecmuasında tefrika ettiği "İçtimaiyat usulünün kaideleri"nin neşredilmesi Türkiye'de sosyoloji ile uğraşanlarca çok hayırlı bir iş olarak karşılanmıştır kanaatindelim. Kitaba yazdığım Önsözde bilmediğim bir noktayı da burada işaret etmeliyim: 1917 de Necmeddin Sadık tarafından yapılan ilk tercümenin iki forması basılmışken araya giren büyük siyasî hâdiseler yüzünden eser yarım kalmıştı. Türkiyede sosyoloji tarihi otuz seneyi bulduğu halde metoda dair hiçbir eserin neşredilmemiş olması dikkate değer. Bu gecikmenin sebebi, sosyolojinin bugüne kadar sırf